

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

با قدردانی

از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

ویراستار: غلامرضا پاکروان.

کنترل ویرایش: محمد نقویان و بوذر دیلمی معزی.

حروف نگار: محمود هدایی.

اصلاحات حروف نگاری: محمود هدایی و احمد مؤتمنی.

صفحه آرا: احمد مؤتمنی.

کنترل فنی صفحه آرایی: سید علی قائمی.

نمونه خوانی: عبدالهادی اشرفی، جلیل حبیبی، بیژن سهرابی، احمد اسفندیار

و محمد جواد مصطفوی.

کنترل نمونه خوانی: غلامرضا معصومی و ولی الله قربانی.

طراح جلد: حسن محمودی.

پی گیر چاپ: سیدرضا محمدی.

بوستان کتاب قم

(انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

تابستان / ۱۳۸۰

بررسی فقهی عقیدہ

www.ketab.ir

احمد جمک الیزادہ

بوشتی کی

اشارات و تفریغات اسلامی حوزہ علمیہ قم ۱۳۸۰

جمالیزاده، احمد، ۱۳۳۶ -

بررسی فقهی عقد بیمه / احمد جمالیزاده - قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۷۹.

۵۱۲ ص - (بوستان کتاب قم؛ ۷۷۳)

ISBN 964 - 424 - 904 - 6

۲۵,۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

Ahmad Jamālīzāde. Barrasiye feqhi 'aqde bime

پشت جلد به انگلیسی:

[Legal analysis of insurance contract]

کتابنامه: ص. [۵۰۷] - ۵۱۲؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. بیمه (فقه). الف. بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

ب. عنوان.

۲۹۷/۳۷۹

۸ ج ۹ ب / ۱۹۸/۶ BP

۶. مسلسل انتشار: ۱۶۳۶

شابک: ۹۶۴-۲۲۴-۹۰۲-۶ / ۹۶۴-۲۲۴-۹۰۲-۶ / ISBN: 964 - 424 - 904 - 6

بوستان کتاب
آشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

بررسی فقهی عقد بیمه

نویسنده: احمد جمالیزاده

ناشر: بوستان کتاب قم

(انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه دفتر تبلیغات اسلامی

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۰

شمارگان: ۲۰۰۰

بها: ۲۵۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، خیابان شهدا (صفائیه) بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)،

ص پ ۹۱۷، تلفن: ۷۷۴۲۱۵۵ - ۷، نمابر: ۷۷۴۲۱۵۴، پخش: ۷۷۴۳۴۲۶، فروشگاه مرکزی: قم چهار راه شهدا

فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، خیابان فلسطین جنوبی، کوچه دوم دست چپ (پشن)، پلاک ۳/۲۲، تلفن ۶۴۶۰۷۳۵

نشانی الکترونیک: 1- <http://www.hawzah.net/M/M.htm>

2- <http://www.balagh.org>

پست الکترونیک: E-mail: Bustan-e-Ketab@noornet.net

Printed in the Islamic Republic of Iran

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱۵
-----------	----

فصل اول: بیمه‌شناسی

واژه‌شناسی بیمه	۲۳
بیمه، واژه‌ای نو در زبان فارسی	۲۴
اشتهاق بیمه	۲۵
معادل بیمه در زبان عربی	۲۹
زمینه‌های پیدایش بیمه	۳۰
نیاز، محرك انسان	۳۲
رویارویی با خطر	۳۳
غریزه خود دوستی	۳۴
امنیت، یکی از نیازهای اساسی انسان	۳۵
تعاون و هم‌یاری، نیاز مشترك زندگی اجتماعی	۳۸
ذخیره‌سازی	۴۰
تاریخچه بیمه	۴۲
نمونه‌هایی از کمک به زیان‌دیده	۴۲

۴۴	توزیع خسارت
۴۶	عقد قرض
۴۷	نوعی بیمه دولتی برای حمل و نقل دریایی
۴۸	پیدایش نظام بیمه ای
۵۳	ورود بیمه به کشورهای اسلامی
۵۴	سابقه بیمه در ایران
۵۷	اولین شرکت بیمه ایرانی
۵۷	اولین لایحه و قانون مربوط به بیمه در ایران
۵۸	سیر قوانین بیمه ای در ایران
۶۱	مبانی و پیشینه بیمه در اسلام
۶۳	تعاون و هم یاری
۶۵	نمونه های تاریخی
۶۷	اصل کفالت همگانی
۶۹	پیشینه بیمه در حقوق اسلامی
۷۴	ضمان عاقله
۷۵	عاقله کیانند؟
۷۶	عصبه کیانند؟
۷۸	تعصیب چیست؟
۷۹	نظام عاقله
۸۱	بیمه و ضمان جریره
۸۲	اولین پاسخ فقهی در مورد بیمه
۸۳	کلیات بیمه
۸۳	تعریف اصطلاحی بیمه

۹۱	اصطلاحات مهم بیمه ای
۹۵	اصول بیمه ای
۱۰۲	بیمه و خطر
۱۰۵	وسعت خطر ها و اقسام آن
۱۰۷	بخش های مورد تهدید زندگی انسان
۱۱۱	اقسام بیمه
۱۱۱	بیمه تعاونی
۱۱۳	خصیصه های بیمه تعاونی
۱۱۴	بیمه اجتماعی و بیمه خصوصی (بازرگانی)
۱۱۵	بیمه اجتماعی
۱۱۷	ارکان بیمه اجتماعی
۱۱۸	تمایز بیمه های اجتماعی از بیمه های خصوصی
۱۲۰	بیمه خصوصی (بازرگانی)
۱۲۱	اقسام بیمه خصوصی
۱۲۱	بیمه اموال و اقسام آن
۱۲۵	بیمه مسئولیت و اقسام آن
۱۲۷	بیمه اعتبار
۱۲۹	بیمه اشخاص و اقسام آن
۱۳۱	بیمه عمر
۱۳۲	ارکان عقد بیمه عمر
۱۳۳	نکاتی درباره بیمه عمر
۱۳۴	اصول بیمه گری بیمه های عمر
۱۳۶	جدول مرگ و میر
۱۳۷	اقسام کلی بیمه عمر

۱۴۴	تفاوت های بیمه عمر با دیگر بیمه ها
۱۴۵	سایر بیمه های اشخاص
۱۴۵	بیمه مستمری
۱۴۶	بیمه حوادث
۱۴۸	بیمه درمانی
۱۴۹	بیمه بازنشستگی
۱۵۱	تقسیمی دیگر از بیمه (بیمه اتکایی و بیمه مستقیم)
۱۵۱	بیمه اتکایی
۱۵۲	ضرورت بیمه اتکایی
۱۵۵	تقسیمی دیگر (بیمه اجباری و اختیاری)
۱۵۵	بیمه و توسعه اقتصادی
۱۵۸	نقش بیمه در تأمین و تضمین سرمایه گذاری ها
۱۶۱	نقش ذخایر بیمه ای در سرمایه گذاری
۱۶۳	نقش بیمه در توسعه صادرات
۱۶۵	نقش بیمه در ایجاد امید و کارآیی
۱۶۶	نقش بیمه در کاهش سوخت دارایی ملی

فصل دوم: حکم بیمه

۱۶۹	حکم بیمه
۱۷۰	قواعد عمومی و شروط کلی عقود
۱۷۱	معنای لغوی عقد
۱۷۴	عقد از مفاهیم عرفی است
۱۷۶	معنای اصطلاحی عقد
۱۷۸	عناصر تعهد

۱۷۹	نقش اراده در عقد
۱۸۰	مراحل تکوین اراده
۱۸۱	انشای عقد
۱۸۲	ایراد بر معنای انشا
۱۸۳	تفاوت بین خبر و انشا
۱۸۴	عقد و ایقاع
۱۸۶	تحقق عقد و ارکان آن
۱۸۹	شرایط عمومی قراردادها
۱۸۹	شروط قرارداد
۱۹۱	دلیل بر صحت معاطات و جریان آن در عقود
۲۰۹	دلیل بر بطلان تعلیق در عقود
۲۱۵	شروط متعاقدين
۲۲۳	شروط مورد معامله
۲۲۹	اقسام عقود
۲۳۷	عقد بیمه
۲۳۸	ارکان عقد بیمه
۲۴۱	عناصر سازنده طبیعت بیمه
۲۴۳	شرایط عقد بیمه
۲۴۸	خصوصیات عقد بیمه
۲۵۳	حکم بیمه
۲۵۴	عرف چیست؟
۲۵۷	عرف عقلا
۲۵۹	بنای عقلا
۲۶۱	اعتبار عرف یا سیره عقلا

۲۶۳	راه احراز اعتبار عقلا
۲۶۴	احکام تأسیسی و امضایی
۲۶۵	آیا عرف می تواند یکی از منابع و مصادر تشریع و قانون گذاری باشد؟
۲۶۷	قلمرو عرف در حقوق اسلامی
۲۷۱	عقلایی بودن مورد عقد
۲۷۲	عقلایی بودن «عقد بیمه»
۲۷۸	اصل اولی در معاملات و عقود
۲۸۱	خروج از اصل اولی
۲۸۲	اصل صحت در عقود
۲۸۲	بررسی ادله صحت عقود
۲۸۴	دلیل اول، آیه «أوفوا بالعقود»
۲۸۶	احتمالات در معنای «العقود»
۲۹۰	شمول آیه بر عقود اختراعی
۲۹۱	استدلال به آیه در صحت عقود
۲۹۳	اشکال بر استدلال به آیه
۲۹۷	دلیل دوم، آیه «... تجارة عن تراض»
۳۰۱	استناد به آیه
۳۰۴	دلیل سوم، حدیث «المؤمنون عند شروطهم»
۳۰۵	دلالت حدیث
۳۰۸	مفاد حدیث
۳۱۰	آیا حدیث، شروط ابتدایی را نیز شامل می شود
۳۱۱	ادله ترجیحی شرط به معنای مطلق التزام
۳۱۴	استشهاد به کلام برخی فقیهان
۳۱۷	دلیل چهارم: حدیث «الناس مسلطون علی اموالهم»

۳۱۹	اصل آزادی قراردادها
۳۲۱	دلیل بر صحت عقود مستحدث (اصل آزادی قراردادها)
۳۲۴	اصل لزوم در عقود
۳۲۶	ادله لزوم عقد
۳۳۱	نتیجه گیری درباره حکم فقهی بیمه
فصل سوم: اشکالات بر حکم بیمه	
۳۳۷	مقدمه
۳۳۹	بیمه و غرر
۳۴۱	نظر فقیهان درباره معامله غرری
۳۴۳	مستند فقیهان در بطلان معامله غرری
۳۴۸	غرر در بیع
۳۴۹	غرر در چه نوع معامله ای راه می یابد؟
۳۵۱	معنای غرر
۳۵۳	غرر و عرف
۳۵۵	بیمه و جهل به عوضین
۳۵۸	نسبت غرر با جهل
۳۶۰	آیا بیمه عقدی غرری است؟
۳۶۷	بیمه و تعلیق
۳۶۹	بررسی ادله بطلان تعلیق
۳۷۲	بیمه و عقد سفهی
۳۷۳	بیمه و اصل شخصی بودن قراردادها
۳۷۴	تعهد به نفع ثالث در عقد بیمه
۳۷۸	توجیه ها برای رفع ناسازگاری

۳۸۱	تعهد به نفع ثالث در حقوق اسلامی
۳۸۷	اصل شخصی بودن قراردادها در قانون مدنی ایران
۳۸۹	قمار و بیمه
۳۹۲	تمایز بیمه از قمار
۳۹۷	بیمه و التزام مالایلزم
۴۰۱	دلیل بر بطلان ضمان مالم یجب
۴۰۲	آیا ادله بطلان «ضمان مالم یجب» تمام است؟
۴۰۷	بیمه و ربا

فصل چهارم: بیمه و عقود معین

۴۱۳	مقدمه
۴۱۴	بیمه و ضمان
۴۱۵	معنای لغوی ضمان
۴۱۷	تقسیم ضمان
۴۱۷	۱. ضمان جعلی (عقدی)
۴۱۸	۲. ضمان واقعی
۴۲۱	ضمان عقدی
۴۲۲	اثر ضمان عقدی
۴۲۵	ارکان عقد ضمان
۴۳۰	اقسام ضمان عقدی (ضمان اعیان و ضمان دیون)
۴۳۱	ضمان اعیان و اقسام آن
۴۳۱	ضمان اعیان مضمونه
۴۳۳	ضمان اعیان غیرمضمونه
۴۳۶	ایرادات بر ضمان اعیان

۴۳۹	نوعی دیگر از ضمان (ضمان درك و عهده)
۴۳۹	۱. ضمان درك
۴۴۱	۲. ضمان عهده
۴۴۳	ضمان تعلیقی و بیمه اعتبار
۴۴۹	بیمه و صلح
۴۴۹	تعریف صلح
۴۵۴	بیمه و حق عمری از راه صلح
۴۵۵	اولین توجیه فقهی بیمه از راه صلح
۴۵۸	تحلیل اولین پرسش و پاسخ فقهی درباره بیمه
۴۶۱	بیمه و هبه
۴۶۲	تعریف هبه
۴۶۴	اقسام هبه
۴۶۷	بیمه و جعاله
۴۶۹	ارکان عقد جعاله
۴۷۱	خصوصیات جعاله
۴۷۴	تطبیق بیمه با جعاله
۴۷۶	نقد انطباق جعاله با بیمه
۴۷۸	بیمه و عقد مضاربه
۴۷۸	تعریف مضاربه
۴۸۰	ارکان مضاربه
۴۸۴	خصوصیات مضاربه
۴۸۵	فتوای منسوب به شیخ محمد عبده درباره بیمه عمر و مضاربه
۴۸۹	آیا بیمه با عقد مضاربه قابل انطباق است؟
۴۹۲	تلخیص و نتیجه گیری

۴۹۷		قانون بیمه (مصوب ۱۳۱۶/۲/۷)
۴۹۷		معاملات بیمه
۴۹۸		فسخ و بطلان
۵۰۱		مسئولیت بیمه گر
۵۰۵		فهرست آیات
۵۰۶		فهرست روایات
۵۰۷		منابع
۵۰۷		کتابها
۵۱۲		نشریات

پیش‌گفتار

انسان موجودی نیازمند، خلاق و اجتماعی است و نیازهایش را براساس توانایی‌های ذاتی و اکتسابی، با به‌کارگیری نیروی خلاقیت و ابتکار، در پرتو همکاری و مشارکت و تقسیم کار جمعی، برآورده می‌سازد.

از آغاز، نوع همکاری و مشارکت افراد، از راه مبادله دارایی‌ها و توانایی‌ها انجام می‌گرفته است. آن کس که توانایی خاصی داشته و در عین حال، نیازمند بوده، حاصل تلاش خود را با حاصل تلاش دیگری مبادله می‌کرده تا نیازهایش را برآورده سازد؛ مثلاً آن کس که آهنگری می‌دانسته و کشاورزی نمی‌توانسته، و آن کس که یک یا چند محصول می‌کشته و به کفش و لباس و لوازم زندگی، نیاز داشته، یا آن کس که سرمایه یا زمین و آب داشته و قدرت کار نداشته یا آن را از دست داده، و فردی که قدرت بدنی داشته، ولی دارایی و سرمایه نداشته، نوعی مبادله و همکاری بین آن‌ها صورت می‌گرفته است. به همین ترتیب، بی‌نیازی و نیاز، افراد بشر را به یکدیگر پیوند زده و از راه مبادله توانایی‌ها و دارایی‌ها با یکدیگر، مشارکت و همکاری بین افراد بشر، استحکام یافته است.

پیدایش معاملات و قراردادها، مانند معاوضه دو کالا، بیع، اجاره، صلح، مشارکت، مضاربه، مزارعه و وکالت، نتیجه چنین نیازها و همکاری‌های جمعی بوده است. همراه با پیدایش معاملات و قراردادها، عقلا و خردمندان، برای تعیین حدود مسئولیت و حقوق افراد، قوانین و مقررات مربوط به مبادلات و مراودات را اعتبار و تدوین کرده‌اند. از آن جا که زندگی

انسان‌ها یک نواخت نبوده و نیست، همواره روابط بین افراد جامعه توسعه یافته، و با مرور زمان و گسترش اجتماعات و روابط، همان روابط ساده و ابتدایی، اندک اندک به صورت نهادهای اجتماعی و حقوقی پیچیده و گسترده در آمده است.

از منظر دینی، قراردادهای عرفی و عقلایی که مورد پذیرش انسان‌های خردمند است و برای تنظیم روابط صحیح و عادلانه و ایجاد نظم اجتماعی، پدید آمده، مورد تأیید و امضای شریعت مقدس اسلام قرار گرفته است. با توجه به این اصل است که فقها امور معاملاتی و قراردادهای عقلایی را امور امضایی می‌نامند؛ یعنی دین، عرف مفید و سازنده و خردمندانه را که در جهت مصالح نوعی و کلی جامعه قرار دارد، پذیرفته و امضا کرده است.

موضع دین در برابر تحولات و تغییرات اجتماعی و نیازهای نو، در مواردی پذیرش و تأیید، و در مواردی کنترل و نظارت، و در مواردی نیز هدایت و پاسخ‌گویی است. در عصر خاتمیت و در دوره غیبت، این وظیفه بر عهده عالمان دینی و فقیهان آگاه به زمان نهاده شده است. با توجه به مضامین آیات صریح قرآن و روایات فراوان، دین اسلام، محصور به زمان و مکان خاص و محدود به شرایط بسته اجتماعی محیط آن زمان و این زمان نیست. دین اسلام با سه ویژگی عمده، یعنی جاودانگی، جامعیت و جهان‌شمولی شناخته می‌شود. از این رو، دین اسلام متضمن مبانی و اصول و احکامی است که در هر دوره و در همه شرایط اجتماعی و تغییرات اوضاع و احوال زندگی، می‌توان از آن، برنامه زندگی را استخراج کرد.

خصیصه جهان‌شمولی دین، اقتضا می‌کند که استنباط احکام از اصول و مبانی کلی شریعت، بانگ‌رش باز و همه‌جانبه صورت گیرد. مقتضیات زمان، نظیر مناسبات اجتماعی گسترده و بین‌المللی و پدیده‌های نوین حقوقی، باید ملحوظ نظر فقیهان و دانشمندان حقوق اسلامی باشد.

پیشرفت فنی و صنعتی و علمی بشر، بر روی همه شؤون زندگی وی تأثیر گذارده و با توجه به سرعت چندین برابر حوادث و پدیده‌های نوین، نسبت به گذشته، موضوعات فراوانی در معرض پاسخ‌گویی فقه اسلامی قرار گرفته است. هر روز مسلمانان با مسائل جدید در زندگی

خودشان روبه رو می شوند. تکلیف آن ها در مورد مسائل جدید و نو باید روشن شود. نیازهای روزمره و بزرگی که پیش می آید، پاسخ فقهی و شرعی می طلبد. تکلیف مسائل مستحدثه یا به تعبیر حدیث، حوادث واقعه را عالمان دینی باید تبیین کنند. وظیفه شناخت موضوعات (نه مصادیق) و عرضه آن ها بر اصول شریعت، واستنباط حکم دینی آن ها با تکیه بر منابع معتبر فقهی با شیوه اصول استنباط، بر عهده مجتهدان و فقیهان زمان شناس است، تا حکم شرعی مسائل متحول زندگی مردم و موضوعات جدید را با توجه به مصالح و مفاسد قطعی آن ها به دست آورده و بیان کنند.

اجتهاد، نیروی محرکه اسلام است که فقه را با مظاهر نوین زندگی همگام می سازد. تطور و تکامل فقه اسلامی، از آغاز، مرهون اجتهاد مستمر فقیهان گذشته تا به امروز است. فلسفه عینی مشروعیت اجتهاد در عصر غیبت، پاسخ گویی به نیازهای نو است. امروز نیز مسائل جدید و مستحدث به فقاہت و اجتهاد فقیهانی که به زمان آشنا باشند، نیاز دارد؛ همان گونه که فقیهان، در گذشته، مطابق زمان خود، در تحول و تطور فقه، کوشیده اند، هم با موضوعات نو روبه رو می شدند. و هم نگاهی دوباره و اجتهادی به منابع فقه می انداختند.

ناگفته نماند که موضع دین در برابر تحولات و تغییرات اجتماعی و نیازهای نو، نه ستیزجویانه است، نه هم سویی مطلق. تغییرات تنزلی و انحطاطی را، که روند فکری و اخلاقی و تربیتی جامعه را به سقوط می کشاند، نمی پذیرد؛ اما تغییرات سازنده و عقلایی را تأیید می کند. در مذهب شیعه، پویایی فقاہت و اندیشه گری دینی که هماهنگی دین با تحولات اجتماعی مفید و سازنده را تضمین می کند، بر اصل اجتهاد زنده و متحرک نهاده شده است. اجتهاد در واقع، کلید اصلی برای گشودن بن بست ها و معضلات جامعه انسانی است، و به لحاظ تئوری، به نیازهای فردی و اجتماعی انسان، که با معیار شرعی سنجیده می شوند، پاسخ می دهد.

همراه تحولات و تغییرات سریع در جوامع بشری و گسترش روابط داخلی و خارجی، توسعه بازرگانی و کشاورزی، علوم و فنون و کشفیات و اختراعات، موضوعات تازه ای پدید آمده که قطعاً دارای آثار تازه حقوقی، اقتصادی، فقهی و غیره است. امروزه مسائل نو و مستحدثی، مانند حق تألیف و تصنیف و نشر کتاب، حق اختراع، حق آفرینش های فکری و

هنری و فروش آن‌ها، انتقال حق سرقتی و پیشینه کار، حقوق پدید آورندگان آثار ادبی، حقوق معنوی و مادی مؤلف، حق تکثیر و حق نمایش، حقوق مالکیت صنعتی، و قراردادهایی مانند قرارداد مربوط به انشعاب آب و برق و گاز و تلفن، استفاده از تلکس و فاکس برای انجام معاملات، بورس اوراق بهادار، معاملات بانکی و اوراق اعتباری، بیمه و اقسام آن و موارد مربوط به امور پزشکی مانند کالبد شکافی، پیوند اعضا، فرزند آزمایشگاهی و مسائلی مانند کنترل جمعیت و آلودگی محیط زیست و تخریب جنگل‌ها و انفال و ده‌ها مسأله دیگر مطرح است.

از جمله مسائل مستحدث و نو، معامله بیمه است. قرار داد بیمه، یکی از موضوعات جدی این روزگار است که قلمرو وسیعی از زندگی فردی و اجتماعی و جنبه‌های اقتصادی زندگی افراد بشر را پوشش می‌دهد.

با توجه به گستردگی و تنوع و اقسام بیمه، شایسته است بررسی تحلیلی و تفصیلی، مبتنی بر واقعیات جاری با شناخت کافی از موضوع بیمه، در پرتو نصوص و ادله و قواعد فقهی انجام گیرد.

طرح بحث و انتخاب عنوان «بررسی فقهی عقد بیمه» برای موضوع این کتاب، اولاً از آن رو است که نوشته‌های فقهی درباره بیمه اندک است. تنها در رساله‌های عملیه و برخی کتاب‌های فقهی، بحث کوتاهی راجع به بیمه صورت گرفته و احیاناً رساله‌های کوچک و مقاله‌های کوتاهی و یا حداکثر، چند عنوان کتاب به زبان فارسی، درباره جنبه‌های فقهی بیمه نوشته شده است. بدین رو، انتظار می‌رود که این نوشته، اندکی از این خلأ بزرگ را پر کند.

ثانیاً هدف این است که مسأله‌ای نو از منظر فقه و دیدگاه فقها مورد بحث و بررسی قرار گیرد. بررسی فقهی بیمه، بخشی از طرح کلی اندیشه فقهی است که چگونه فقها به طرح موضوع و تحلیل شرعی و فقهی آن با توجه به اصول و قواعد کلی فقه پرداخته‌اند و راه حل‌های شرعی برای آن ارائه داده‌اند.

دانشمندان حقوق اسلامی، درباره معامله بیمه، دیدگاه‌های چندگانه‌ای را طرح کرده‌اند: گروهی عقد بیمه (بیمه خصوصی) را مطلقاً حرام و فاسد دانسته‌اند؛ گروهی به صحت آن فتوا داده‌اند؛ گروهی بین حکم اقسام بیمه تفصیل قائل شده‌اند و برخی

درباره حکم آن مردد مانده‌اند.^۱

با توجه به دیدگاه‌های مختلف، در این نوشته، سعی شده است دیدگاه کلی فقیهان و حقوق‌دانان اسلامی مطرح و بررسی شود و نظریات اشخاص (به جز موارد نادر) کم‌تر مورد بحث قرار گیرد.

با توجه به این که احکام فقهی، محمولاتی هستند که بر موضوعات مترتب می‌شوند و طبعاً موضوع بر محمول (حکم) تقدم دارد، فصول این رساله، بدین شرح تنظیم شده که فصلی در ابتدا به موضوع بیمه، یعنی بیمه‌شناسی، اختصاص یافته است و یک فصل، به حکم فقهی بیمه و یک فصل، به اشکالات فقهی بیمه و فصلی نیز به طرح نظر فقیهانی که بیمه را با عقود معهود فقهی مقایسه کرده‌اند، اختصاص یافته و هر فصلی نیز به چندین بخش و هر بخشی به زیر بخش‌هایی تقسیم شده است.^۲

فصل اول درباره موضوع بیمه است که در آن، به بیمه‌شناسی به لحاظ مبانی و پیشینه و پیدایش نظام بیمه‌ای و اقسام آن و نقش بیمه در زندگی انسان پرداخته شده است. طرح نسبتاً مفصل بحث بیمه‌شناسی، به عنوان موضوع حکم شرعی، بدان علت با اهمیت دیده شده که بیان حکم، بدون شناخت کلی و اصولی موضوع، نارسا و مخدوش است؛ یعنی باید اول موضوع به صورت روشن طرح شود و ابعاد موضوع خصوصاً موضوعاتی که جنبه عمومی و اجتماعی دارد، روشن گردد، سپس موضوع بر ادله و قواعد عرضه شود؛ زیرا بیان حکم و فتوا بدون نگرش صحیح به موضوع، از واقعیت فاصله دارد. از این رو موضوع شناسی، مقدم بر بیان حکم آن موضوع است و این معنا با این سخن که می‌گویند: تشخیص مصداق بر عهده فقیه نیست، منافات ندارد؛ چون در این جا تبیین موضوع حکم، به عنوان بحث مفهومی منظور است نه تعیین مصداقی. مطالب این فصل از نوشته‌های صاحب نظران در امر بیمه و فصلنامه‌های صنعت بیمه و بیمه مرکزی ایران، تهیه شده است.

۱. می‌توان برای اطلاع از نظریات دانشمندان اهل سنت در مورد حکم بیمه به کتاب «التأمین حقیقه والرأی

الشرعی فیه»، ص ۲۴ و ۲۵ مراجعه کرد.

۲. شیوه تدوین و تنظیم مطالب این رساله بر اساس جزوه (راهنمای پژوهشی دانشجویان) دانشگاه تربیت مدرس، انجام شده است.

فصل دوم به منظور بیان حکم بیمه تنظیم شده و بیمه به عنوان عقد مستقل، مورد بررسی قرار گرفته است و حکم عقد بیمه از مصادر و منابع فقهی راجع به عقود و قراردادها، استنباط و بیان شده است. در واقع، در این فصل، نظر فقیهانی که بیمه را عقد مستقل می دانند و آن را بر اصول و قواعد کلی قرار داده‌ها عرضه کرده‌اند و به صحت آن نظر داده‌اند، طرح و اثبات شده است.

فصل سوم به طرح و بررسی اشکالاتی که به لحاظ فقهی، بر عقد بیمه از ناحیه مخالفان صحت عقد بیمه وارد شده، پرداخته است؛ زیرا چون مستند سخن مخالفان قرارداد بیمه، شبهاتی است که تصور کرده‌اند در عقد بیمه راه یافته و مانع از صحت عقد بیمه است.

در فصل چهارم به طرح نظر فقیهانی پرداخته شده که عقد بیمه را عقدی مستقل ندانسته‌اند. یا فرض را بر این گرفته‌اند که اگر دلیل عامی بر صحت عقود نداشته باشیم، آیا راهی برای تصحیح عقد بیمه از راه انطباق آن با عقود معهوده شرعی وجود دارد یا نه؟ در این فصل، راه حل‌های فقیهانی که در صدد تصحیح عقد بیمه بوده‌اند، مورد بحث و نظر قرار گرفته است. مطالب این فصل، در چند بخش به بحث انطباق بیمه با ضمان، صلح، هبه مشروطه، جعاله و مضاربه اختصاص یافته است.

در این جا لازم است از استادان بزرگوار جناب آقای دکتر ابوالقاسم گرجی و جناب آقای دکتر سید مصطفی محقق داماد که این جانب را در نگارش کتاب حاضر راهنمایی کردند، تشکر و قدردانی کنم.